

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТЬОГО ФАХІВЦЯ: ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті здійснено аналіз основних підходів у формуванні проблеми професійної компетентності студентів; проаналізовано педагогічний і психологічний підходи до розв'язання цієї проблеми; виокремлено складові професійної компетентності студента.

Ключові слова: професійна компетентність, психологічний підхід, педагогічний підхід, студенти, фахова підготовка.

В статье осуществлен анализ основных подходов в формировании проблемы профессиональной компетентности студентов; проанализированы педагогический и психологический подходы к решению этой проблемы; выделены составляющие профессиональной компетентности студента.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, психологический подход, педагогический подход, студенты, профессиональная подготовка.

The article contains analysis of basic approaches to forming the problem of professional competency of students. It touches upon pedagogical and psychological approaches to solving the stated problem. Also it examines the components of professional competency of students.

Keywords: professional competency, psychological approach, pedagogical approach, students, professional training.

Для задоволення потреб сьогодення підготовка фахівця в системі вищої освіти вимагає формування його як усебічно розвинутої особистості. Цього можна досягти завдяки залученню до змісту освіти фундаментальної теоретичної та практичної підготовки, що дозволить студенту самостійно опанувати нові знання в царині своєї спеціалізації й суміжних галузях. У зв'язку з цим особливої ваги набуває формування професійної компетентності студента у власній діяльності, що передбачає вивчення наукових підходів до з'ясування проблеми сутнісного наповнення поняття «професійна компетентність» студентів.

Аналіз проблеми професійної компетентності фахівця в наукових дослідженнях вітчизняних та зарубіжних педагогів (В. Адольф, А. Акімова, В. Кричевський, М. Малютіна, В. Сластьонін, А. Хуторський, М. Чошанов) і психологів (Б. Ананьєв, А. Вербицький, С. Дружилов, Е. Зеєр, Е. Коточитова, Н. Кузьміна, А. Маркова та ін.) дає змогу стверджувати, що професійній компетентності студентів присвячена недостатня кількість досліджень.

Мета статті полягає в розкритті сутності наукових підходів до розв'язання проблеми професійної компетентності студентів вищих навчальних закладів.

Отримані результати. Студентство – це особлива соціально-професійна категорія, яка, з одного боку, включає людей, які зайняті навчальною

працею, опановують професійні знання та навички, з іншого – соціальна група зі стійким ставленням до майбутньої професії, адекватним уявленням про обрану професію.

Проте, як стверджують психологи, рівень уявлення студента про професію залежить від рівня його ставлення до навчання, тобто чим менше студент знає про професію, тим менш позитивним є його ставлення до навчання [4, 51-53].

Так, на думку Б. Ананьєва, студентський вік – час складного структурювання інтелекту, що є явищем індивідуальним і варіативним [1,14]. Являючись репрезентом своєї соціально-професійної категорії, студент є суб'єктом навчальної діяльності, яка визначається мотивом досягнення й пізнавальним мотивом. А оскільки основою навчально-пізнавальної діяльності людини є пізнавальний мотив, то в навчанні мотивація досягнення підпорядковується пізнавальній та професійній мотивації.

З позиції педагогічного підходу студент розглядається як активний, самостійно організуючий свою діяльність суб'єкт педагогічної взаємодії, йому притаманна спрямованість пізнавальної активності на розв'язання конкретних професійно-зорієнтованих завдань [4, 51].

Зазначимо, що міцна основа професійної діяльності формується під час навчання у вищій школі. «Засвоєні знання, сформовані вміння та навички є не лише предметом навчальної діяльності, а й діяльністю професійною» [5, 213]. А рівень сформованості професійної майстерності фахівця, до складу якої, на думку М. Чошанова, «між ретельністю й досконалістю» входить професійна компетентність, є однією з умов успішної професійної діяльності.

Проблема визначення поняття «професійна компетентність» активно вивчається вітчизняними й зарубіжними науковцями. Найчастіше воно вживається інтуїтивно для вираження високого рівня кваліфікації та професіоналізму. Професійна компетентність розглядається як характеристика якості підготовки фахівця, потенціалу ефективності трудової діяльності [2]. «здатність фахівця успішно розв'язувати завдання, які належать до його компетенції» [3].

Аналізуючи вищезазначене, варто зробити висновок, що успішна професійна діяльність залежить від рівня сформованості основ професійної компетентності, а професійне навчання у ВНЗ може розглядатися як формування передумов майбутньої професійної компетентності.

С. Дружилов у моделі навчання виокремлює чотири стадії, які характеризують процес професійного навчання (I – несвідома некомпетентність – у людини немає необхідних знань, умінь, навичок, і вона не знає про їх відсутність або взагалі про можливі вимоги до існування таких для успішної діяльності; II – свідомі некомпетентність – людина усвідомлює, що їй не вистачає професійних знань, умінь, навичок; III – свідомі компетентність – людина знає, що входить до структури і становить зміст її професійних

знань, умінь і навичок і може їх ефективно застосовувати; IV – несвідома компетентність – коли професійні навички повністю інтегровані, вбудовані в поведінку, а професіоналізм є частиною особистості). Перехід на більш високий щабель професіоналізму, на думку автора, неможливий без усвідомлення того, у чому ти ще некомпетентний [2].

Важливим для кожного дослідження є визначення професійної компетентності як сукупності певних ознак (В. Кричевський): наявність знань для успішної діяльності; усвідомлення значущості вказаних завдань для майбутньої професійної діяльності; набір операційних умінь; володіння алгоритмами розв'язання професійних завдань; здатність до творчого підходу у з'ясуванні професійних завдань. Дослідник виокремлює чотири види професійної компетентності: функціональна (характеризується професійними знаннями та вмінням їх реалізовувати); інтелектуальна (виражається у здатності до аналітичного мислення та комплексному підході до виконання своїх обов'язків); ситуативна (діяльність, яка дозволяє діяти згідно з професійною ситуацією); соціальна (передбачає наявність комунікативних та інтеграційних здібностей) [3].

Виходячи з цього, професійна компетентність розглядається як сукупність професійних знань і вмінь, усвідомлення завдань і способів їх розв'язання, що найефективніше здійснюється у процесі застосування творчого підходу.

Погоджуємося з думкою А. Акімової, яка тлумачить професійну компетентність як рівень успішності взаємодії з навколишнім середовищем – загалом, і як суму знань, умінь, навичок, засвоєних суб'єктом у процесі навчання – зокрема [3].

Чимало визначень професійної компетентності знаходимо в дослідженнях видатних науковців у царині психології.

Так, Е. Зеєр, розглядає компетентність як сукупність професійних знань, умінь і способів виконання професійної діяльності. Однією з найважливіших складових професійної компетентності А. Маркова називає здатність самостійно здобувати нові знання й уміння, а також використовувати їх у практичній діяльності [5, 60].

Таким чином, важливим аспектом компетентності є не лише наявність знань, умінь і навичок, але й здатність самостійно їх здобувати.

Цікавим є погляд А. Маркової на співвідношенні професіоналізму з різними аспектами зрілості фахівця. Науковець виокремлює чотири види професійної компетентності: спеціальна, або діяльнісна професійна компетентність (володіння діяльністю на високому професійному рівні, передбачає не тільки наявність спеціальних знань, але й уміння застосувати їх на практиці); соціальна професійна компетентність (володіння способами спільної професійної діяльності й співробітництва, прийнятими у професійному співтоваристві прийомами професійного спілкування); особистісна професійна компетентність (володіння способами самовираження й само-

розвитку, здатність планувати свою професійну діяльність, самостійно ухвалювати рішення, бачити проблему); індивідуальна професійна компетентність (володіння прийомами саморегуляції, готовність до професійного зростання, відсутність професійного «старіння», наявність стійкої професійної мотивації) [5].

У педагогіці професійну компетентність розглядають або як похідний компонент від «загальнокультурної компетентності» (Н. Розов, Е. Бондаревська), або як «рівень освіченості фахівця» (Б. Гершунський, А. Щекатунова) [2, 26-44].

Так, у 40-50-і роки проводилися дослідження, присвячені вивченню проблем педагогічної діяльності; умінь, навичок і якостей особистості вчителя, його педагогічної майстерності (Г. Костюк, Н. Левітов, Н. Петров, Д. Самуйленков, І. Страхів та ін.).

У 60-80-і роки розроблялися науково-педагогічні основи підготовки вчителя: кваліфікаційні характеристики, професіограми (І. Колеснікова, А. Піскунов, В. Розов, В. Сластьонін, Л. Спирін і ін.); структура педагогічної діяльності і її компонентів, педагогічні вміння й навички (Б. Ананьєв, А. Ковальов, Н. Кузьміна й ін.); зміст, форми й методи формування теоретичних знань і педагогічних умінь за конкретними видами роботи вчителя-вихователя (Ю. Бабанський, М. Махмутов, І. Городніков та ін.).

До професійної компетентності фахівця як педагогічної проблеми дослідники почали звертатися у 80-90-х роках ХХ ст. Поняття «компетентність» (лат. *competentia*, від *competo* – спільно домагаюся, досягаю, відповідаю, підходжу) у словниках тлумачиться як «володіння знаннями, що дозволяють мати судження про що-небудь», «поінформованість, правочинність», «авторитетність, повноправність» [6].

На думку В. Адольфа, «професійна компетентність – це складне утворення, яке складається з комплексу знань, умінь, властивостей і якостей особистості, що забезпечують варіативність, оптимальність й ефективність побудови навчально-виховного процесу» [3].

З урахуванням аналізу низки досліджень із питань професійної компетентності С. Дружилов уточнює розглянуте поняття щодо фахівців педагогічного профілю. Відповідно до зазначеного професійна компетентність педагога являє собою якісну характеристику особистості фахівця, яка включає систему науково-теоретичних знань як у предметній галузі, так і в галузі педагогіки й психології. Професійна компетентність педагога – це багатофакторне явище, яке передбачає систему теоретичних знань учителя і способів їх застосування в конкретних педагогічних ситуаціях, ціннісні орієнтації педагога, а також інтегративні показники його культури (мова, стиль спілкування, ставлення до себе й своєї діяльності, до суміжних галузей знання й ін.).

Виходячи з цього, автор виокремлює компоненти професійної компетентності педагога: мотиваційно-вольовий (мотиви, цілі, потреби, ціннісні

установки), функціональний (знання щодо способів педагогічної діяльності), комунікативний (вміння ясно й чітко викладати думки, переконувати, аргументувати, будувати докази, аналізувати) і рефлексивний (уміння свідомо контролювати результати своєї діяльності й рівень власного розвитку, особистісних досягнень) [2].

Зазначені характеристики професійної компетентності педагога не можна розглядати ізольовано, оскільки вони мають цілісний характер і є продуктом професійної підготовки загалом, проте ми бачимо, що рефлексивний компонент є мотивом самопізнання й самоконтролю, а отже – регулятором професійного росту й індивідуального стилю професійної діяльності.

Викликає інтерес дослідження професійної педагогічної компетентності як сукупності таких компонентів: спеціальна компетентність в галузі дисципліни, що викладається; методична компетентність у галузі способів формування знань, умінь і навичок учнів; психолого-педагогічна компетентність в галузі мотивів, здібностей, спрямованості учнів; рефлексія професійної діяльності [3].

Аналізуючи ієрархічну модель педагогічної компетентності, у якій блоки, що її складають, являють собою шість видів педагогічної компетентності (знаннєву, діяльнісну, комунікативну, емоційну, особистісну, творчу), Е. Коточитова підкреслює особливе значення принципу послідовності, що має пряме відношення до формування компетентності педагога в процесі його навчання, оскільки вирваний з контексту окремий блок не забезпечить необхідної професійної компетентності педагога. Ми з'ясували, що кожний наступний блок опирається на попередній, створюючи «платформу для «зростання» наступних компонентів [2].

Вивчення наукових підходів до з'ясування проблеми сутнісного наповнення поняття «професійна компетентність» студентів дає змогу стверджувати, що поняття «професійна компетентність» найчастіше вживається інтуїтивно для вираження високого рівня кваліфікації й професіоналізму. Під професійною компетентністю фахівці в царині педагогіки вбачають рівень успішності взаємодії з навколишнім середовищем – загалом, і суму знань, умінь, навичок, засвоєних суб'єктом у процесі навчання – зокрема, а також здатність фахівця успішно розв'язувати завдання, які належать до його компетенції. Видатні психологи розглядають компетентність як сукупність професійних знань, умінь і способів виконання професійної діяльності, роблячи акцент на одній з найважливіших складових професійної компетентності – здатності самостійно здобувати нові знання й уміння, а також використовувати їх у практичній діяльності.

Література

1. Ананьев Б. Г. Педагогические приложения современной психологии / Б. Г. Ананьев // Хрестоматия по возрастной и педагогической психологии / под ред. И. И. Ильцова, В. Я. Ляудис. М., 1981.

2. Дружилов С. А. Профессиональная компетентность и профессионализм педагога: психологический поход / С. А. Дружилов // Сибирь. Философия. Образование: научно-публицистический альманах. – Новокузнецк, 2005. – Вып. 8. – С. 26 – 44.
3. Козырева О. А. Феноменология профессиональной компетентности учителя // Educational Technology & Society – 2008. – № 11(2). – Режим доступа до журн.: http://ifets.ieee.org/russian/depository/v11_i2/html/3.htm.
4. Малютина М. В. Студенчество как объект педагогического исследования / М. В. Малютина // Вестник Оренбургского государственного университета. – 2002. – № 5. – С. 51-53.
5. Маркова А. К. Психология профессионализма / Аэлига Капитоновна Маркова. – М.: Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996. – 312 с.
6. Руденко Т. Б., Каткова Л. В. К вопросу о профессиональной компетентности личности учителя // Наука, образование, общество – 2006. – № 8. – Режим доступа до журн.: <http://journal.sakhgu.ru/work.php?id=47>.

Стаття надійшла до редакції 22.04.2011 р.